

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Ülkü AKÇAY

Dr.
akcayulku@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7496-4791>

Aşk Yolunun “Hâr u Has”ı: Fuzulî ve Hâfız Divanlarında Ferhad, Mecnun ve Vamık

The “Brushwood” of the Path of Love: Farhad, Majnun and Vamiq in Fuzuli’s and Hafez’s Divans

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 31.03.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Akçay, Ü. (2023). Aşk yolunun “Hâr u Has”ı: Fuzulî ve Hâfız divanlarında Ferhad, Mecnun ve Vamık. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 693-712. <https://doi.org/10.34083/akaded.1251741>

Akçay, Ü. (2023). The “Brushwood” of the path of love: Farhad, Majnun and Vamiq in Fuzuli’s and Hafez’s divans. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 693-712.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1251741>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Âşık, sevgili ve rakip, klasik Türk edebiyatı eserlerinde ekseriyetle karşılaşılan tiplerdendir. Bu üç şahsiyet üzerinden zengin hayaller kuran divan şairleri genellikle âşığın sesi olarak, rakiple hoş sohbet olan ve kendisine iltifat etmeyen sevgiliye sitem ederler. Klasik edebiyatta âşık, sevgilinin zulmüne uğrayan, ondan bir karşılık görmediği gibi cefalarına katlanmak zorunda kalan ve çektiği tüm eziyetlere rağmen aşkında sadık olan, günden güne hisleri kuvvetlenen ve sevgiliye kavuşma arzusunda olan bir şahsiyet olarak resmedilir. Şairler türlü ezalara maruz kalan âşığın aşkının şiddetini ve emsalsizliğini sevgiliye göstermek amacıyla çeşitli benzetmelerden faydalanırlar. Bu noktada âşık ile bütünleşen şairlerin şiirlerinde başvurdukları yollardan biri âşıklık hâllerini meşhur âşıklara benzetmek yahut kendi aşklarını onlarınkiyle kıyaslamak olur. Leylâ vü Mecnûn, Yûsuf u Züleyhâ, Hüsrev ü Şîrîn/Ferhâd u Şîrîn, Vâmîk u Azrâ gibi Arap veya Fars edebiyatı kökenli çift kahramanlı aşk mesnevilerinin kahramanları bu karşılaştırma için tercih edilen şahsiyetlerin başında gelir. Şairler, aşkı için Bisütun Dağı'nı delen Ferhad, aşkıdan çöllere düşerek vahşi hayvanlara yoldaş olan Mecnun ve Azra'ya kavuşmak için türlü mücadeleler veren Vamiq gibi âşıklık makamının önde gelen temsilcileri aracılığıyla kendi aşklarının mertebesini ortaya koymak ve böylelikle aşk yolunda ne kadar mesafe kat ettiklerini göstermek niyetindedirler. Fuzulî ve Hâfız da ünlü aşk mesnevisi kahramanlarına gazellerinde yer veren şairlerdendir.

Anahtar Kelimeler: Fuzulî, Hâfız, Mecnûn, Ferhâd, Vâmîk

Abstract

The lover, the beloved and the rival are the most frequently encountered characters in classical Turkish literature. Divan poets, as the voice of the lover, constructed rich imaginaries through these three figures, often reproaching the lover through their verses and refraining from complimentary language. These poets would make use of various similes in order to demonstrate the intensity and uniqueness of the love of the lover, who was subjected to a variety of torments, for the beloved. One of the techniques utilized by poets who would become one with the lover in their poems was to liken their state to famous lovers or to compare their love with theirs. The protagonists of the double-hero love tales of Arabic and Persian literature such as Layla and Majnun, Yusuf and Zulaikha, Khosrow and Shirin/Farhad and Shirin, and Vamiq and 'Adhra are among the most common figures for such comparisons. They sought to display the depth of their own love through well-known representatives of the concept of love such as Farhad, who pierced Mount Bisutun for his love, Majnun, who wandered through deserts for the sake of his passion and became a companion to wild animals, and Vamiq, who struggled to come together with 'Adhra, and thus show how far he themselves ventured on the path of love. Fuzuli and Hafez frequently mentioned the heroes of the famous love masnavis, Farhad, Majnun and Vamiq, in their ghazals.

Keywords: Fuzuli, Hafez, Majnun, Farhad, Vamiq

Giriş

Cem Dilçin’in, edebî kişiliğinin en belirgin yönü olarak âşıkane üslubunu işaret ettiği (2007, s. 361) Fuzulî’nin eserlerinde sevgili, âşık ve aşk kavramları sıklıkla işlenir, öyle ki şiirinin asıl konusunun aşk olduğu söylenir. Bu aşkın İlahî yahut beşerî olduğu konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Fuad Köprülü, Fuzulî’nin ilhamının kaynağını idealist panteizme dayanan sûfiyâne telakkiler olarak gösterirken şairin lahutî gazellerinde ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde hiçbir zaman lâdinî bir aşkın bulunmadığını ifade eder (1979, s. 692). Ali Nihat Tarlan, *Fuzulî Divanı Şerhi* adlı eserinde bu konuyla ilgili şu satırları kaleme alır:

Fuzulî bir âşıktır. Güzelliklere karşı fevkalade hassastır. Hassasiyeti, daha doğrusu uzviyeti ile derin kültürü bir mücadele hâindedir. İslamî esaslar üzerinde yükselen metafizik tefekkürü onu mecazdan uzak tutmak isterken beşerî hassasiyeti onu masivaya çekmektedir. Dikkat edilirse o, daha ziyade beşerî güzellikler üzerinde durmuş ve oradan hakikata atlamıştır. Devrinin büyük âlimlerinden olan Fuzulî, mütebedeyin bir insandır. Dinin hudutları için afif bir hayat yaşamıştır. Onun ruhî yürüyüşünü eserlerinin kronolojik manzarasından bir parça anlamak kabilsede ne yazık ki, divanlar huruf-ı heca sırasıyla tertip edildiği için, bu imkândan mahrumuz. Ancak Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde bu ulvî ve İlahî aşkın ruhtaki seyrini açıkça görmek kâbilidir. Fuzulî’nin bu mesnevisini diğer Leylâ ve Mecnûn mesnevileri içinde çok yükselten de budur (1981, s. 11).

Fuzulî’nin şiirlerinin İlahî aşka dair olduğunu dile getiren Tarlan’a karşın Hasibe Mazioğlu, şairin gazellerini ve musammatlarını onun aşkını anlattığı şiirler olarak nitelendirmiş, tevhid ve na’t gibi dinî hislerini ifade ettiği şiirleri, Hz. Ali ve imamlara yazmış olduğu medhiyeleri ve devlet adamlarına sunduğu kasidelerini bu eserlerden ayrı değerlendirmiştir (1956, s. 102). Mazioğlu, Fuzulî’nin gazellerinde yer verdiği aşkı şu cümlelerle anlatır:

Fuzulî’nin aşkı menşe itibariyle beşerî bir aşktır. Divanındaki bütün gazeller şairin sevdiği güzellerin tasviri, vuslatın özlenişi ve ayrılık acılarının birer terennümüdür. Fuzulî bu beşerî aşk duygularını gönlünde derece derece tekâmül ettirerek sonunda sevgilisinin gönlündeki hayali ile iktifa eder ve maddeden sıyrılır. Artık o yalnız gönlündeki bu sevgilinin daimi hicranını terennüm eder. Fuzulî’nin aşkının bu mertebesinde hisleri o kadar kuvvetlidir ki şair aşkın zevkini söndürdüğü için vuslatı istemez. Sevgisinin şiddetini artırdığı için hicranı sever. Ağyarın cevrine katlanmayı, halkın levmini çekmeyi aşıklığın tabii bir cilvesi olarak kabul eder. Çünkü o elem ve ızdırab çekmekten memnundur. Fuzulî mizaç itibariyle de elemi sevmektedir. Onun, güzellerin maddesi ile ilgisini kesmesinin, beşerî zevkler yerine ulvî zevklerden hoşlanarak aşkını idealize etmesinin sebebi buradan ileri gelmektedir... O Türkçe divanında olduğu gibi Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde de doğrudan doğruya beşerî aşkı terennüm etmekle beraber hislerinin kuvveti ile aşkını beşerî hazların üstüne çıkartarak ulvileştirmiştir. Şair beşerî aşkı idealize

ederken ancak divan şiirinde mevcut olan tasavvuf telâkkilerinden ve mecazlarından faydalanmıştır (1956, s. 102-103).

Kaplan Üstüner, divan şiirinin bilimsel ve edebî gerçeklere sadık kalınması kaydıyla istenildiği gibi yorumlanabileceğini dile getirirken Mazıoğlu'nun bir makalesindeki “Fuzulî şiirlerinde hem İlahî aşkı hem de beşerî aşkı terennüm etmiştir... Fuzulî'nin şiirlerinde tasavvufun önemli bir yeri ve etkisi vardır.” cümlelerinden yola çıkarak aslında Mazıoğlu'nun da Fuzulî'nin şiirlerinde tasavvufi bir yön bulunduğunu fakat bunun tüm şiirleri için geçerli olmadığı kanaatinde olduğunu ifade eder (2007, s. 22). Mazıoğlu, Fuzulî-Hâfız karşılaştırmasında Fuzulî'nin Türkçe divanını esas almış, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisine de yer yer atıfta bulunmuş ve Fuzulî'nin gazellerini beşerî aşk çerçevesinde incelemiştir. Şairin Farsça divanı üzerine yapılan bu çalışmada ise ele alınan beyitlerdeki aşk, Fuzulî'nin diğer eserlerindeki aşk mefhumu üzerine yukarıda bahsi geçen tüm görüşlerin ışığında ve tahlil edilen beyitlerin mahiyetleri doğrultusunda beşerî aşk olarak yorumlanmıştır.

Klasik Türk edebiyatı sahasında yapılan kıymetli çalışmaların birçoğunda zikredildiği gibi Mazıoğlu da, divan edebiyatı ile Fars edebiyatının esas malzemesinin müşterek olduğunu, şairlerin mizaçlarına ve tefekkürlerine göre bu malzemeyi seçerek kullandıklarını ifade eder (1956, s. 322). Fuzulî hakkında yapılan çalışmalarda şairin çoğunlukla Fars şiirinin en önemli temsilcilerinden Hâfız-ı Şirazî (ö. 1390) ile karşılaştırıldığı görülmektedir. Araştırmacılar iki şair arasındaki farklılıklardan söz ettikleri gibi bir hayli benzerlik ve söyleyiş birlikteliğine de rastladıklarını dile getirirler.¹ Fuzulî ile Hâfız-ı Şirazî'yi karşılaştıran Mazıoğlu'nun iki şair ile ilgili şu cümleleri dikkate şayandır:

Fuzulî ile Hâfız'ın aşkı anlayışları ve aşka verdikleri değer birbirlerine çok benzer... Hâfız ile Fuzulî'nin şiirlerini ayrı ayrı okurken Fuzulî'nin beyitlerinin aynen Hâfız'da bulunduğu zannedilmektedir. Fakat şiirler karşılaştırıldığı zaman bunlar ya mana veya mazmun bakımından başka başka görülür... Hâfız'ın aşıkane ve rindane şiirleri ile Fuzulî'nin şiirleri arasındaki konu ve duygu bakımından görülen bu benzerlikler yüzünden öteden beri Fuzulî'nin Hâfız'dan müteessir olduğu kanaatini uyandırmıştır. Şimdiye kadar yaptığımız karşılaştırmalarla Fuzulî'de Hafız tesiri bahsindeki örneklerde görüleceği üzere bu iki şairin bazı beyitleri arasında mana ve mazmun bakımından bir yakınlık vardır.

¹ Fuzulî ile Hafız'ın şiirlerinin karşılaştırmalı incelemeleri hakkında bazı yayınlar için bk. Mazıoğlu, Hasibe. (1956). *Fuzulî-Hâfız*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.; Asgar-ı Dilberipûr'dan çeviren, Almaz, Hasan. (2002). “Fuzulî'nin “Sâkî-Nâme”sinde Hâfız'ın Rolü”. *Nüşa*, 2, s. 35-44.; Birgören, Hamdi. (2013). “Hâfız – Fuzulî Karşılaştırması”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8, s. 99-323.; Elkatmış, Veysel. (2018). “Etkilenme Endişesi” Çerçevesinde Hâfız – Fuzulî Karşılaştırması”. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2, s. 190-218.

İçlerinden birkaç tanesi ise doğrudan doğruya tercemedir. Fakat bu beyitlerin bu iki şairin şiirlerinin bütününe gösterdikleri değer ve hususiyet yanındaki önemleri ancak iki şair arasındaki duygu beraberliğini göstermekten ibarettir. Çünkü bu iki şairin aşkı bütünü ve gayesi bakımından birbirinden çok ayrıdır (1956, s. 322-353).

Ayrıca Mazıoğlu'nun muhtevaları ve mahiyetleri yönüyle Hâfız ve Fuzulî'nin şiirlerini karşılaştıran aşağıdaki cümleleri, aşk mesnevisi kahramanlarına şiirlerinde yer veren Fuzulî ve Hâfız-ı Şirâzî'nin birlikte incelenmesinin faydalı olacağı fikrini verir:

Hâfız şiirlerinde bilhassa kâinat hakkındaki görüşlerinde Âdem, Musa, Süleyman ve Hızır'a ait mazmunları çok kullandığı halde Ya'kub ve Yusuf kıssalarından Fuzulî'ye nazaran pek az bahseder. Yine eski İran padişahlarının adları da Hâfız'ın şiirlerinde daha çok geçmektedir. Buna karşılık efsanevi aşk hikâyelerine bilhassa bunların en meşhuru olan Leylâ ile Mecnun'a ve Ferhad ile Şirin'e ait mazmunlar Fuzulî'nin şiirlerinde sık sık geçtiği halde Hâfız divanında bunlara pek seyrek rastlanır. Bu hal bu iki şairin şiirlerinin hususiyetlerini ve aşklarının mahiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Felsefî düşüncüler Hâfız'ın şiirlerinde daha çok yer almıştır. Hayat hakkında nikbin bir görüşe sahiptir. Şair bu nikbinliğini aşk ve şarapla besler. Fuzulî'nin şiirlerinin belli başlı konusunun aşk olması ve şairin aşkın elem tarafını işlemesi onun bu konulara uygun mazmunları daha çok kullanmasına sebep olmuştur (1956, s. 322).

Fuzulî ve Hâfız divanlarında ünlü âşıklar

Peygamberler, halifeler, hükümdarlar, şehzadeler, devlet adamları, şairler, âlimler, farklı dallardan sanatkârlar, mitolojik ve efsanevi şahsiyetler ile halk arasında anlatılan ve mesnevilere konu olan aşk hikâyelerinin kahramanları divan şiirinin oldukça geniş olan şahıslar dünyasının öğelerindedir. Çeşitli bağlamlarda kendilerine şiirlerde yer verilen bu şahsiyetlerden çift kahramanlı aşk hikâyeleri olarak adlandırılan ve klasik Türk edebiyatı şairlerince başta Fars edebiyatı şairlerinden tercüme şeklinde olmak üzere defalarca kaleme alınan Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şirîn/Ferhâd u Şirîn ve Vâmık u Azrâ mesnevilerinin kahramanları, özellikle âşıkane olarak sınıflandırılan gazellerde sıklıkla anılır. Sevgiliyi Leyla, Şirin ve Azra ile karşılaştıran ve ekseriyetle güzellikte sevgiliyi bu kadın aşk mesnevisi kahramanlarına benzeten yahut onlardan üstün tutan divan şairleri, âşıklıklarının derecesini göstermek ve aşklarını sevgiliye kanıtlamak için de kendilerini Mecnun, Ferhad ve Vamık'a benzetir veya onlarla kendilerini kıyaslar, bu kıyas neticesinde kendilerinin aşkının daha şiddetli olduğunu ileri sürerek aşklarıyla dillere destan olan bu kişilerden, kendi isimlerinin aşk meydanında anılmasının daha doğru olduğunu ifade ederler. Bu iddiayı güçlü bir şekilde ortaya koyan şairlerden biri de Fuzulî (ö. 1556)'dir. Fuzulî, Türkçe ve Farsça divanlarında efsanevi aşk mesnevisi kahramanlarına sıklıkla yer vermiş, zikredilen

mesnevilerin diğer önemli motifleri ile birlikte kurduğu zengin hayaller vasıtasıyla aşkının şiddetini ortaya koymuştur.²

Özellikle şiirde Fars şairlerini takip eden, aynı malzemeyi daha güzel bir söyleyişle ortaya koymak amacıyla olan klasik Türk edebiyatı şairlerinin kaleme aldığı âşıkane gazel olarak nitelendirilen nazımlarda öne çıkan üç şahsiyet bulunur: âşık, ma'şuk ve rakip. Rakip ile hasbihal eden sevgiliyi uzaktan temaşa eden ve kendisine iltifat etmeyen sevgilinin türlü cefalarına katlanmak zorunda kalan âşık, çoğunlukla şairin ta kendisi olarak karşımıza çıkar. Ahının dumanı gökyüzüne ulaşan, kimi zaman Bedağşan lali gibi kırmızı gözyaşları kimi zaman Ceyhun ırmağı gibi bol gözyaşı dökerek inleyen, gönlü sürekli sevgilinin kirpik oklarıyla kana bulanana, çektiği eziyetler nedeniyle ip gibi incelmış vücudu dal harfi gibi eğilen, sureti altın gibi sararan âşık, sevgiliden hep lütuf bekler. Sevgiliden ayrı olan âşık bu ayrılığın verdiği üzüntüden kurtulmak istemez, bu duygu yoğunluğu bilakis onu sevgiliye yaklaştırır. Âşığın beklentileri karşılık görmese de o bu çektiği sıkıntılara şükreder çünkü bunlar aşk yolunda olmanın, âşıklığın gerekleridir.

İran edebiyatının lirik şairi olarak nitelendirilen Hâfız ile müşterek bir edebî anlayış ve düşünüşle gazellerini kaleme alan (Mazıoğlu, 1956, s. 356) Türk şairlerden Fuzulî'nin gazellerinde de tek bir vücut hâline gelen âşık-şair ikilisi, gam gıdasıyla beslenen, sevgiliden ayrı olmanın verdiği ıstıraba gönül rızasıyla katlanan, sevgilinin bela yükünü sırtlanmış fakat buna rağmen ona sadık bir karakter olarak tasvir edilir. Bu çalışmada amaç Fuzulî'yi etkilediği söylenen Hâfız-ı Şirazi ile Fuzulî'nin aşk mesnevisi kahramanlarını ele alış biçimlerini karşılıklı incelemek, hassaten Fuzulî'nin âşıklık mefhumu hakkındaki düşüncelerini ve ünlü âşıklar içerisinde kendisini konumlandığı yeri belirlemektir.

Ferhad

İlk olarak Firdevsî (ö. 1025)'nin *Şehnâme*'sinde kısaca sözü edilen, Sasanî hükümdarlarından Hüsrev Perviz (ö. 628)'in hayatına dayanan Hüsrev ü Şîrîn hikâyesi, önce Senâî (ö. 1131?), sonrasında Nizamî (ö. 1214?) olmak üzere birçok Fars ve Türk şair tarafından mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmıştır.³ Klasik Türk edebiyatında Nizamî'nin etkisiyle yazılmış yahut ondan bazı tahkiye ve motif farklılıklarıyla tercüme edilmiş Hüsrev ü Şîrîn mesnevilerinde -örneğin, Kutb (ö. ?) (Kıpçak Türkçesi), Germiyanlı Şeyhî (ö. 1431) vd.- asıl kahraman Nizamî'nin eserinde

² Fuzulî'nin Türkçe divanında isimleri yukarıda zikredilen aşk mesnevisi kahramanlarının nasıl ele alındığına dair ayrıntılı bilgiler için bk. Ulucan, Mehmet. (2015). "Fuzulî'nin rakiplerine dair bir değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, s. 77-91.

³ Hikâyenin menşei, tekâmülü ve özeti ile ilgili bilgi için bk. Timurtaş, F. Kadri. (1959). "Türk Edebiyatı'nda Hüsrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn Hikâyesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IX, s. 65-88.

olduğu gibi Hüsrev'dir. Bununla birlikte Ferhad'a Nizami'den daha çok değer veren Fars şair Emir Hüsrev-i Dihlevî (ö. 1325)'nin ve asıl kahraman olarak Hüsrev yerine Ferhad'ın öne çıktığı, yine Farsça kaleme alınmış Arifi ve Selimî'nin Ferhâd u Şîrîn mesnevileri bulunmaktadır. Esas âşık olarak Ferhad'ı seçen Ali Şir Nevai'nin *Ferhâd ü Şîrîn* mesnevisini bu eserlerin etkisiyle yazmış olabileceği kaynaklarda zikredilir (Alpay, 1971, s. 159). Ali Şir Nevai'nin dışında Ferhad'ı asıl kahraman/âşık olarak ele alan ve eserlerine Ferhâd-nâme yahut Ferhâd ü Şîrîn adlarını veren diğer Türk şairler arasında Lamiî Çelebi (ö. 1531), Harimî (ö. 1512), Şânî (ö. 1534?), Nâkâm (ö. 1906) ve Ömer Bâkî (ö. ?) sayılabilir (Albayrak, 1995).

Hüsrev ü Şîrîn başlığıyla kaleme alınan mesnevilere Hüsrev'den birinci âşık, Ferhad'dan ise basit bir taşçı ustası yahut mahir bir mühendis olan ikinci âşık veya rakip şeklinde söz edilirken, Ferhad'ın asıl kahraman olarak ele alındığı ve Ferhâd-nâme ve Ferhâd ü Şîrîn olarak isimlendirilen örneklerde Ferhad portresi yetenekli bir sanatkâr ve gerçek bir âşık olarak çizilir. Hüsrev ise bir hükümdar olmasına rağmen iyi özellikleri bulunmayan aksine kötü bir kimse olarak tasvir edilir. Hikâyenin Türk halk edebiyatına geçen şeklinde de asıl kahraman olarak Ferhad ele alınır.⁴

Fuzulî'nin Farsça divanında bu hikâyeye atıfta bulunulan beyitlerde öne çıkan kişi yine Ferhad'dır. Fuzulî;

کم نشد بی لب شیرین تو جان کندن من
وه که این شیوه ز فرهاد فزون کرد مرا⁵

*Kem neşod bi-leb-i şîrîn-i to cân-kenden-i men
Veh ki in şîve zi-Ferhâd füzûn kerd merâ⁶*

beytinde, sevgilinin Ş/şirin dudaklarından uzakta kaldığından beri sıkıntıdan kurtulamadığını, bu derdiyle Şirin'den ayrı kalan Ferhad'dan daha zor durumda olduğunu söyler. Klasik şiirde sevgilinin dudakları tatlılığına istinaden “şirin” sıfatıyla anılmaktadır. Fuzulî'nin tevriye sanatı vasıtasıyla aşk mesnevisinin kadın kahramanı Şirin'i de işaret ettiği bu beyitte şair âşıklık mertebesinde Ferhad'dan üstün olduğunu ifade eder. Beyitte yer verilen “Cân kenden” fiilinin anlamı sözlüklerde ıstırap çekmek, can çekişmek ve zor bir şeye katlanmak şeklinde açıklanır. Şair bu ifadeyle Ferhad'ın

⁴ Türk halk edebiyatında Ferhad ile Şirin hikâyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Boratav, Pertev Naili. (1964). “Türk Halk Edebiyatı'nda Ferhad ile Şirin”, *İslam Ansiklopedisi*. C. 4, Milli Eğitim Basımevi, s. 566-567.

Timurtaş, F. Kadri. (1959). “Türk Edebiyatı'nda Hüsrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn Hikâyesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IX, s. 65-88.

⁵G. 15/6: Senin şirin dudağından ayrıralı benim ıstırabım azalmadı. Vah! Bu durum beni Ferhad'dan daha üstün kıldı.

⁶Fuzulî'nin Farsça beyitlerinin çevirileri Ali Nihat Tarlan'ın çevirisi de göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Şirin'e kavuşmak için dağı delmesi hadisesine gönderme yapar. Ferhad, Şirin'in öldüğünü öğrendiğinde dağı kazdığı kazmayla yaşamına son vererek bu aşk derdinden kurtulurken, şair/âşık sevgilinin ayrılığının derdiyle inlemeye devam etmektedir. Çünkü aşkın büyüklüğü âşığın ayrılığa ve sevgilinin eziyetlerine ne kadar tahammül edebildiğiyle ölçülür. Fuzulî;

عاشقی رونق ز اطوار من حیران گرفت
عشق از فرهاد صورت یافت از من جان گرفت⁷

Âşıkî revnak zi-etvâr-ı men hayrân girift
Aşk ez-Ferhâd sûret yaft ez-men cân girift

dizelerinde, kendisindeki âşıklık hâlinin hoşluğundan dem vurarak Ferhad'ın aşkının ancak suretle ilgili olduğunu ve aşka can verenin kendisi olduğunu iddia eder. Fuzulî öyle bir âşıktır ki âşıklık makamı onun tavırlarına hayrandır, aşk Ferhad'la suret bulmuş, görünür olmuş yahut meşhur olmuşsa da Fuzulî'den can almış, onunla can bulmuştur.

Aşağıdaki mısralarında sevgiliye olan aşkını ve sadakatini anlatan Fuzulî; Ferhad'ın uğruna canını verdiği Şirin'in resminin onun mezar taşından oluştuğunu söylerken, kendisinin de hâlâ sevgilinin lal taşı gibi kırmızı ve kıymetli dudaklarını anmayı bırakmadığını dile getirir:

نقش شیرین بشد از لوح مزار فرهاد
ذکر لعل تو مرا ورد زیانست هنوز⁸

Nakş-ı Şîrîn beşod ez-levh-i mezâr-ı Ferhâd
Zîkr-i la'l-i to merâ vird-i zebânest henûz

Ferhad'ın dahi zamanla Şirin'den uzaklaşabileceğini fakat kendisinin sevgiliyi asla bırakmayacağını söyleyen şair;

فرهاد و کوه کنند او را چه اعتبار
عاشق منم که بار بلای تو می کشم⁹

Ferhâd u kûh kenden-i û-râ çi i'tibâr
Âşık menem ki bâr-ı belâ-yı to mîkeşem

⁷ G. 102/1: Âşıklık benim (âşık) hâllerimden ortaya çıkan letafetten/parlıttan hayran oldu, aşk Ferhad'dan şekil bulurken benden can buldu.

⁸ G. 207/6: Ferhad'ın mezar taşından Şirin'in nakşı/resmi oluştu senin lal dudağının zikri [ise] hâlâ benim dilimdedir.

⁹ G. 280/5: Onun dağı kazan [âşığı] ve Ferhad'ının ne itibarı var? Senin bela yükünü çeken [gerçek] âşık benim.

beytinde, Ferhad’ın ve onun Şirin için dağı delmesinin çok bir kıymeti olmadığını söyleyerek asıl âşığın kendisi olduğunu öne sürer. Zira o sevgilinin bela yükünü çekmekte, böylelikle Ferhad’ın dağı delişinden daha zor bir iş yapmaktadır. Aşağıdaki dizelerinde ise Fuzulî kendisini Ferhad’a, sevgiliyi Şirin’e benzetir:

گر خط دور لب ت را بر زبان آم مرنج
نقش شیرین را ضرر از تیشه فرهاد نیست¹⁰

*Ger hat-ı devr-i lebet-râ ber-zebân ârem merenc
Nakş-ı Şîrîn-râ zarar ez-tîşe-i Ferhâd nîst*

Sevgilinin dudakları çevresinde bulunan ayva tüyleri divan şairlerince yazıya teşbih edilirken bu tüylerin yüzdeki bir desen ya da resim oldukları da tahayyül edilir. Fuzulî, Ferhad’ın Bisutun Dağı’na Şirin’in resmini nakşetmesi hadisesine telmihte bulunarak, nasıl Ferhad dağı deler fakat Şirin’in orada çizdiği resmine zarar vermezse, benim de senin ayva tüylerinden bahsetmem (onları ağzıma almam) onlara bir hanel getirmez, der. Fuzulî;

نشانی از خود و تمثالی از تو یافتم هر جا
کشیده صورت شیرین و نقش کوهکن دیدم¹¹

*Nişânî ez-hod u timsâlî ez-to yâftem hercâ
Keşîde-i sûret-i Şîrîn u nakş-ı kûhken dîdem*

beytinde Ferhad’ın ve Şirin’in resimlerini her nerede görürse, onlarda, kendisinden ve sevgiliden bir iz bulduğunu söyleyerek kendisi ile Ferhad, sevgili ile Şirin arasında benzerlik ilgisi kurar. Sevgili Şirin kadar güzeldir, âşık ise Şirin için dağı delen, sonunda onun acısıyla canını veren Ferhad’a teşbih edilir.

Fuzulî gazellerinde kendisini kimi zaman Ferhad’a benzetmiş kimi zaman da Ferhad ile kendisini karşılaştırarak kendi âşıklık derecesinin üstünlüğünden söz ederek aşkında ne kadar iddialı olduğunu kanıtlamaya girişmiştir. Beyitlerin çoğunda Fuzulî Ferhad’la âşıklıkta boy ölçüşmüş, kendisinin Ferhad’a olan üstünlüğünü gösterecek meziyetlerinden söz etmiştir.

Hâfız ise şiirlerinde Ferhad ve Şirin’e çoğunlukla hikâyelerine atıf yoluyla yer vermiş, bazı mısralarında kendisini Ferhad’a benzetirken yalnızca bir beytinde ona karşı üstünlük iddiasında bulunmuştur. Şair,

¹⁰ G. 72/2: Dudağının çevresindeki ayva tüylerinden söz edersem bundan incinme, Ferhad’ın kazmasından Şirin’in resmine zarar gelmez.

¹¹ G. 255/3: Şirin’in ve Ferhad’ın resmini gördüğüm her yerde senden ve kendimden bir iz buldum.

ز حسرت لب شیرین هنوز می بینم
که لاله می دمد از خون دیده فرهاد¹²

*Zi-hasret-i leb-i Şîrîn henûz mîbînem
Ki lâle mîdemed ez-hûn-i dîde-i Ferhâd¹³*

beytinde, lale ile Ferhad'ın kanlı gözyaşları arasında renk bakımdan ilgi kurar. Aşağıdaki mısralarında sevgiliyi Şirin, kendisini Ferhad'a benzeten Hâfız, âşığıyla ilgilenmeyen taş kalpli bir sevgili portresi çizerek, Allah'a onun gönlüne ilham vermesi, kendisine merhamet etmesini sağlaması için dua eder:

یا رب اندر دل آن خسرو شیرین انداز
که به رحمت گذری بر سر فرهاد کند¹⁴

*Yâ Rab ender dil-i ân hosrev-i Şîrîn endâz
Ki be-rahmet gozerî ber-ser-i Ferhâd koned*

Hâfız, Ferhad'ı öldüren zalim cihanı eski ve temelsiz olarak nitelendirdiği aşağıdaki dizelerinde onun büyüğü ve oyunları yüzünden kendisinin de tatlı canından usandığını söyleyerek Ferhad ve Şirin'in hikâyesine telmih ile felekten şikâyet eder:

جهان پیر است و بی بنیاد از این فرهادکش فریاد
که کرد افسون و نیرنگش ملول از جان شیرینم¹⁵

*Cihân pîrest u bî-bonyâd ezîn-Ferhâd koş feryâd
Ki kerd efsûn u nîrengeş melûl ez-cân-i şîrînem*

Şair;

اجرها باشند ای خسرو شیرین دهنان
گر نگاهی سوی فرهاد دل افتاده کنی¹⁶

*Ecrhâ bâşedet ey hosrev-i şîrîn-dehânân
Ger nigâhî sûy-i Ferhâd-i diluftâde konî*

¹² G. 101/6: Şirin'in dudağının hasretinden Ferhad'ın kanlı gözünden lale damlar görürüm.

¹³ Hâfız'ın beyitlerinin çevirisi Feridî, Abdülbaki Gölpınarlı ve Mehmet Kanar çevirileri de göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

¹⁴ G. 190/4: Ya Rabbi, o şirin padişahın gönlüne ilham ver, Ferhad'a merhamet etsin.

¹⁵ G. 354/3: Cihan, temelsiz, itibarı olmayan bir ihtiyardır. Ferhad'ı [bile] öldürür, medet! Beni de hileleri ve büyüyle şirin canımdan bıktırdı.

¹⁶ G. 481/3: Ey tatlı ağızlı güzellerin Hüsrev'i/padişahı, bu sana gönül veren Ferhad'ın tarafına bir nazar edersen sevaba girersin.

mısralarında, kendisini Ferhad’a benzetir. “Şirin” ağızlıların “Hüsrev”i olarak nitelendirdiği sevgiliye seslenen Hâfız, eğer sana gönül vermiş bu âşığından yana bir bakarsan, sevaba girersen, derken;

گر چو فرهادم به تلخی جان برآید باک نیست
بس حکایت های شیرین باز می ماند ز من¹⁷

*Ger çü Ferhâdem be-telhî cân ber-âyed bâk nîst
Bes hikâyethâ-yı Şîrîn bâz mîmâned zi-men*

dizelerinde de kendisini Ferhad’a benzetir. Sonunun aynı Ferhad gibi sevgilinin derdiyle can vermek olsa da bundan korkmadığını dile getiren şair kendisinden birçok “Şirin” hikâye kalacağından söz eder.

Hâfız’ın gazelleri arasında kendisini Ferhad’dan üstün tuttuğu yalnızca bir beyte rastlanabilmiştir:

دل به امید صدایی که مگر در تو رسد
ناله ها کرد در این کوه که فرهاد نکرد¹⁸

*Dil be-ummîd-i sedâi ki meger der-i to resed
Nâlehâ kerd derîn-kûh ki Ferhâd nekerd*

Şair/âşık, sevgiliye sesini duyurmak, ona ulaşmak uğruna öylesine inlemekte, feryat etmektedir ki, Şirin’in derdinden kazmasıyla Bisütun Dağı’nda kendi canını alan Ferhad dahi böylesine inlememiştir.

Mecnun

Arap edebiyatı kaynaklı olan Leyla ve Mecnun hikâyesi, Arap, Fars ve Türk edebiyatında defalarca işlenmiş, müstakil mesnevilerin yanı sıra Leyla ve Mecnun karakterleri şiirlerde sevgili ve âşıktan söz edilince ilk anılan şahsiyetlerden olmuştur. Fars edebiyatında Leylâ vü Mecnûn mesnevisi yazarları arasında başta bu edebiyatın en önemli temsilcilerinden olan Nizâmî-i Gencevî (ö. 1211) olmak üzere, Emir Hüsrev-i Dihlevî (ö. 1299), Camî (ö. 1484) ve Hatifi (ö. 1521) sayılabilir (Yazıcı, 2003). Türk edebiyatında bu mesnevinin öne çıkan örnekleri arasında Edirneli Şahidî (ö. 1504?), Ali Şir Nevaî (ö. 1501), Hamdullah Hamdî (ö. 1503) ve Türk edebiyatının en

¹⁷ G. 401/5: Aynı Ferhat gibi dert ile can vermekten korkmuyorum. Benden birçok tatlı hikâyeler kalacak, [bu] yeterlidir.

¹⁸ G. 144/4: Gönül, senin kapına sesini duyurmak, ulaştırmak için bu dağda öyle inledi ki, böylesini Ferhad bile yapmadı.

güzel Leylâ vü Mecnûn mesnevisi olarak nitelendirilen Fuzulî (ö. 1556)'nin eseri sayılabilir (Pala, 2003).¹⁹

Birçok divan şairinin âşıklık iddiasında kendisine benzetmelik olarak seçtiği yahut aşkta üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla kendisine rakip belirlediği Mecnun, ne şekilde anılırsa anılsın muhakkak ki âşıklık mefhumunda ölçüt olarak kabul edilen bir şahsiyettir.

Fuzulî;

پیش عاقل قصه درد من و مجنون یکیست
اختلافی در سخن باشد ولی مضمون یکیست²⁰

*Pîş-i âkil kıssa-i derd-i men u Mecnûn yekist
İhtilâfî der-suhan bâşed velî mazmûn yekist*

beytinde, kendi derdinin hikâyesi ile Mecnun'unkinin aynı olduğunu, yalnızca kelamda bir ayrılık olduğunu ama kastedilen asıl anlamın bir olduğunu dile getirir. Kendi sergüzeşti ile Mecnun'un aşk yolunda çektiği ıstırapların benzerliğine değinen Fuzulî, "âkil" ve "Mecnun" kelimeleri arasında tezat yapmış, kendisini akıllı insanlardan ayırarak aynıyla Mecnun gibi âşkından divane olan bir âşık olarak tasvir etmiştir. Şair;

اگر بگذشت مجنون من بماندم یادگار او
و گر شد کوهکن هم من کمر بستم بکار او²¹

*Eger bogzeşt Mecnûn men be-mândem yâdgâr-ı û
Ve ger şod kûhken hem men kemer bestem be-kâr-ı û*

mısralarında, Mecnun ve Ferhad'ın bıraktığı yerden aşk yolunun takipçisi olarak kendisinin devam ettiğini, onların mirasçısının ancak kendisi olduğunu dile getirir. Fuzulî, kendi âşıklık mertebesinin Ferhad ve Mecnun gibi hikâyeleri herkesin diline pelesenk olmuş âşiklardan daha ileri olduğunu söylediği;

¹⁹ Hikâyenin menşei ve özeti için bk. Levend, Ağâh Sırrı. (1959). *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

²⁰ G. 67/1: Akıllı olan insanın yanında (ona göre) benim derdimin hikâyesi ile Mecnun'unki birdir, sözde farklılık vardır fakat asıl mana aynıdır.

²¹ G. 364/1: Eğer Mecnun gittiye ondan geride yadigâr ben kaldım, eğer Ferhad da gittiye ben onun işini sahiplendim.

قصه فرهاد و مجنون را فضولی کس نخواند
تا بر آمد نام در عالم بشیدایی مرا²²

*Kissa-i Ferhâd u Mecnûn-râ Fuzûlî kes nehand
Tâ ber-âmed nâm der-âlem be-şeydâyî merâ*

beytinde, kendisinin aşk âleminde meşhur olmasının ardından hiç kimsenin Ferhad ve Mecnun’un hikâyelerine teveccüh göstermediğinden söz eder. Şair, aşağıdaki mısralarında da benzer bir ifadeyle, benim başımdan geçenler insanların kulağına eriştiğinden beri, Ferhad ve Mecnun efsaneleri dünyada anılmaz oldu, der:

عالم از افسانه فرهاد و مجنون شد تهی
تا بگوش اهل عالم گفت و گوی من رسید²³

*Âlem ez-efsâne-i Ferhâd u Mecnûn şod tehi
Tâ be-gûş-ı ehl-i âlem goft u gû-yı men resîd*

Fuzulî’nin aşkı dilden dile dolaşmaya başlamış, cihan halkı artık Ferhad ve Mecnun efsanelerini anmaz olmuştur. Şair “efsane” sözcüğüyle de bu hikâyeleri hayal mahsülü, masal olarak niteleyerek kendi âşıklık macerasını yüceltir. Aşk yolunda yaşadığı sıkıntılarını, çektiği gamın, efsane olarak nitelendirdiği Ferhad ve Mecnun’un yaşadıklarından fazla olduğunu iddia ettiği;

نخواهد خواند کس افسانه فرهاد و مجنون را
اگر شرح غم خود را من آواره بنویسم²⁴

*Neh-âhed h-âned kes efsâne-i Ferhâd u Mecnûn-râ
Eger şerh-i gam-ı hod-râ men âvâre be-nevîsem*

mısralarında, kendi aşk derdini yazsa, kimsenin Ferhad ve Mecnun’un hikâyelerine ehemmiyet vermeyeceğini savunur. Sevgiliye seslendiği;

مکن لیلی وش من گوش بر افسانه مجنون
حدیث درد من بشنو که به ز آن داستان است این²⁵

²² G. 28/7: Ünüm âşıklık âlemine yükseldiğinden beri (âşıklık âleminde nam saldıgımdan beri) ey Fuzulî, Ferhad ve Mecnun’un hikâyelerini kimse okumadı.

²³ G. 132/5: Ey Fuzulî, insanların kulaklarına benim hikâyem eriştiğinden beri cihan Ferhad ve Mecnun’un masallarını anmaz oldu.

²⁴ G. 294/6: [Aşktan] perişan olan ben kederimi yazarsam hiç kimse Ferhad ve Mecnun efsanesini okumaz.

²⁵ G. 349/2: Leyla gibi olan sevgilim, Mecnun efsanesini dinleme, benim derdimin kıssasını dinle çünkü o destandan bu daha iyidir.

*Mekon Leylâ-veş-i men gûş ber-efsâne-i Mecnûn
Hadîs-i derd-i men bişnev ki bih z'ân dâstânest în*

dizelerinde ise Fuzulî, Leyla'ya benzettiği sevgiliye Mecnun'un masalını dinlememesini salık vererek kendi derdinin kıssasının Mecnun'un destanından daha iyi olduğunu söyler. Şair aşağıdaki beytinde ise Mecnun'un aşk yoluna gelmiş olduğunu fakat Mecnun'un burada kendisinden fazla kalmadığını ve kendisinden ileriye de gitmediğini söyleyerek aşk yolunda süluk edenler arasında kendisini öne çıkarır:

براه عشق فضولی اگرچه آمده مجنون
نبوده بیشتر از من نرفته بیشتر از من²⁶

*Be-râh-ı aşk Fuzûlî egerçi âmede Mecnûn
Nebûde bişter ez-men nerefte bişter ez-men*

Aşk mesnevilerinde kahramanlar aşklarını herkesten saklamaya, gizli tutmaya gayret ederler. Fakat âşıkların bu gizli sırrı bir şekilde ortaya çıkar ve çevredekiler bu durumu öğrenince âşıkları, özellikle de kadını ve ailesini ayıplamaya başlarlar. Leyla vü Mecnûn mesnevilerinde aşk sırrının ortaya çıkması ve Leyla'nın ayıplanmasına sıklıkla yer verilir. Fuzulî;

بدانم جان نکردم یار را رسوا بشرح غم
اگر می بود مجنون زنده می آموخت کار از من²⁷

*Bedânem cân nekerdem yâr-râ rûsvâ be-şerh-i gam
Eger mîbûd Mecnûn zinde mîâmûht kâr ez-men*

beytinde, sevgili rûsva olmasın diye onun aşkının derdiyle canını verdiğini söyler. Şair, eğer Mecnun yaşıyor olsaydı benden sevgili uğruna canından vazgeçme işini öğrenirdi diyerek sevgiliyi koruma hususunda ve âşıklık işinin nasıl olması gerektiği konusunda kendisinin Mecnun'dan daha bilgili olduğunu iddia eder.

Klasik şiirde âşıklık kimi zaman sır olarak saklanması gereken bir durum şeklinde değerlendirilirken kimi zaman da herkes tarafından duyulması, bilinmesi istenen bir his olarak yorumlanır. Âşık aşkının halk içinde ifşa olmasıyla ayıplanmak ister, başkaları tarafından kınanmak onun aşkının yüceliğini gösteren bir hadise olarak kabul edilir. Fuzulî aşağıdaki beytinde Mecnun'un rûsvalığının, başka bir ifadeyle aşk nedeniyle sahip olduğu ünün kendisinden daha fazla olmasını devrinde onun

²⁶ G. 352/7: Ey Fuzulî, Mecnun aşk yoluna girmişse de, O benden çok burada kalmamış ve ileriye gitmemiştir.

²⁷ G. 351/6: Yâri rûsva etmemek için aşk gamıyla canımı verdim, Mecnun eğer yaşasaydı bu işi benden öğrenirdi.

âşıklığının derecesini görecektir ve anlayacak nitelikte kimsenin olmamasına bağlayarak aslında yine Mecnun’dan üstünlüğüne vurgu yapar:

اگر رسوائی مجنون ز من بیش است ز آنست این
که در دوران من بهر تماشا نیست بینایی²⁸

*Eger rüsvâyî-i Mecnûn zi-men bîşest zi-ânest in
Ki der-devrân-ı men beher temâşâ nîst bînâyî*

Fuzulî Mecnun’u bir teşbih unsuru olarak birçok defa ele alırken, bundan ziyade aşk yolunda kendisi gibi bir âşığın olmadığını dile getirerek Mecnun’a olan üstünlüğünden söz etmiştir. Hâfız, Mecnun’a yer verdiği şiirlerinde çoğunlukla kendisini Mecnun’a benzetir. Şair;

در ره منزل لیلی که خطر هاست در آن
شرط اول قدم آن است که مجنون باشی²⁹

*Der-reh-i menzil-i Leylî ki hatâr hâst der-ân
Şart-ı evvel kadem ânest ki Mecnûn bâşî*

dizelerinde, Leylâ’nın evinin yolunun tehlikelerle dolu olduğunu, bunlardan ilkinin aşkından divane olmak, “Mecnun” a dönmek olduğunu dile getirerek sevgiliyi Leylâ, kendisini Mecnun’a teşbih eder ve aşk yolunun ne kadar tehlikeli olduğuna Mecnun’un başına gelenlere telmihle dikkat çeker. Şair;

برقی از منزل لیلی بدرخشید سحر
وه که با خرمن مجنون دل افگار چه کرد³⁰

*Berkî ez menzil-i Leylî be-dirahşîd seher
Veh ki bâ-hurmen-i Mecnûn-i dil-efgâr çi kerd*

عماری دار لیلی را که مهد ماه در حکم است
خدا را در دل اندازش که بر مجنون گذار آرد³¹

²⁸ G. 391/2: Eğer Mecnun [âşıklığı nedeniyle halk içinde] benden daha rüsva bir haldeyse, bunun sebebi benim devrimde beni izleyerek âşıklığımı görecektir kimsenin bulunmamasıdır.

²⁹ G. 458/3: Leylâ’nın evinin yolunda birçok tehlike var. Orada ilk şart Mecnun olmaktır.

³⁰ G. 140/4: Seher vakti Leylâ’nın evinden bir şimşek parladı. [Bu şimşek] gönlü yaralı Mecnun’un cismine ne yaptı, vah!

³¹ G. 115/4: Yarabbi, Leylâ’nın mahmilini yani ayın beşiğini hükmünde tutan kervancının gönlüne ilham ver de Mecnun’a da uğrasın.

*Emârî dâr-ı Leylî-râ ki mehd-i mâh der-hukmest
Hodâ-râ der-dil endâzeş ki ber-Mecnûn gozâr âred*

beyitlerinde yine teşbih yoluyla sevgiliyi Leyla, kendisini Mecnun olarak anar. Hâfız,

حکایت لب شیرین کلام فرهاد است
شکنج طره لیلی مقام مجنون است³²

*Hikâyet-i leb-i Şîrin kelâm-ı Ferhâdest
Şikenc-i turre-i Leylî makâm-ı Mecnûnest*

mısralarında, sevgilinin tatlı, “Şirin” dudağını anmasını Ferhad’ın sözü olarak nitelendirirken Mecnun’un makamının ise Leyla’nın saçının kıvrımı olduğunu söyler. Hâfız, diğer bir deyişle âşık, sevgilinin tatlı dudağının vasıflarını anlatırken kendisini Ferhad’a benzetmiş, sevgilinin siyah saçlarının büklümlerine adeta delilerin zincire vurulduğu gibi bağlanmış olan gönlünden söz ederken de Mecnun ile özdeşleşmiştir. Şairin;

دور مجنون گذشت و نوبت ماست
هر کسی پنج روز نوبت اوست³³

*Dovr-i Mecnûn gozeşt u novbet-i mâst
Her kesî penc rûz novbet-i ûst*

beyti, aşk yolunda artık kendisi gibilerinin olduğunu Mecnun’un vaktinin geçtiğini söylemesi dolayısıyla Mecnun’a bir üstünlük iddiasında bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Vamık

Aslı Helenistik dönemde kaleme alınmış Yunanca bir aşk hikâyesine dayanan, farklı ülke padişahlarının çocukları olarak gösterilen Vamık ve Azra’nın aşk hikâyesi, önce Arapça sonrasında Arapça kaynaklardan faydalanılarak Fars dilinde defalarca yazılmış ve elde olan ilk örneğinin Unsurî (ö. 1039-40)’nin mesnevi nazım şekliyle yazdığı Farsça eseri olduğu tespit edilmiştir (Tokmak, 2012). Kahramanların birbirine kavuşmuş olması dolayısıyla ilgi gören Vâmık u Azrâ mesnevisinin, Klasik Türk Edebiyatı’nda daha ziyade Farsça örneklerinden tercüme yoluyla üretildiği kaynaklarda ifade edilirken eserin Türk yazarları arasında Behiştî Ahmed (ö. 1511/12),

³² G. 54/4: Şirin’in dudağının hikâyesi Ferhad’ın sözüdür. Leylâ’nın saçlarındaki büklüm de Mecnun’un makamıdır.

³³ G. 56/8: Mecnun’un devri geçti, artık nöbet bizim. Herkesin dünyada beş günlük nöbeti var.

Lamiî Çelebi (ö. 1531) ve Manisalı Camii (ö. ?) gibi şairler sayılmaktadır (Ayan, 2012).
34

Fuzulî Vamık’a, Ferhad ve Mecnun kadar yer vermez, şiirlerinde Vamık’ı yine bu ünlü âşıklarla birlikte anar. Şair,

بلای و امق و فرهاد و مجنون جمع شد در من
فلک را دانۀ چندی پریشان بود خرمن شد³⁵

*Belâ-yı Vâmık u Ferhâd u Mecnûn cem’ şod der-men
Felek-râ dâne-i çendî perişân bûd hırmen şod*

beytinde, Ferhad, Mecnun ve Vamık’ın belasının kendisinde toplandığını söyler. Fuzulî, feleğin birkaç perişan tanesinin/tohumunun olduğunu ve bunların kendisinde harman olduğunu söylerken, âşıklığının mertebesini bu ünlü âşıkların belalarının toplamı olarak açıklar. Şair;

ای دل بیا که و امق و مجنون گذشته اند
بر خاسته است خار و خس از رهگذار عشق³⁶

*Ey dil biyâ ki Vâmık u Mecnûn gozeşteend
Ber-hâsteest hâr u has ez-rehgözâr-ı aşk*

mısralarında ise Vamık ve Mecnun’un göçüp gittiklerini ve böylece aşk yolunun çalı çırpıdan temizlendiğini dile getirerek âşıklılıklarıyla meşhur bu iki şahsiyetten daha büyük âşık olduğu iddiasını yineler.

Hâfız, Vamık ve Azra’yı divanında anmaz. Mazıoğlu’nun;

Hâfız’la Fuzulî’nin şiirlerinde bulunan benzerlik daha çok bu müşterek edebiyatın mevzularının ve edebî telâkkilerinin aynı olmasından ileri gelmektedir. Bu bakımdan Hâfız’la Fuzulî arasındaki bu birlik ve yakınlık Hâfız’la diğer bir Türk şairi arasındaki benzerliğin derecesini hiçbir zaman aşmamaktadır... (1956, s. 364)

cümleleriyle de açıkladığı gibi Türk ve Fars edebiyatının ortak edebî hafızasının Ferhad, Mecnun ve Vamık gibi efsanevi aşk mesnevisi kahramanları yönünden şiire yansıması ile ilgili; Hâfız’a nazaran Fuzulî’nin bu şahsiyetlere daha çok yer verdiği, daha

³⁴ Hikâyenin menşei ve özeti ile ilgili bilçi için bk. Ayan, Gönül (1998). *Lâmi’î Vâmık u Azrâ – İnceleme-Metin*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

³⁵ G. 147/3: Vamık, Ferhad ve Mecnun’un belaları bende toplandı, feleğin birkaç perişan tohumu vardı hepsi [bende] harman oldu.

³⁶ G. 237/3: Gel ey gönül, Vamık ile Mecnun gitmişler, aşk yolundaki çalı çırpı ortadan kalktı.

derin ve zengin hayaller kurduğu, şiirinin asli konusu aşk olan şairin bittabi bir âşıklık iddiasının bulunduğu ve bu savını adı geçen meşhur âşıklara olan üstün yönlerini göstererek desteklediği söylenebilir.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında defalarca kaleme alınan çift kahramanlı aşk mesnevileri Ferhâd u Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn ve Vâmık u Azrâ'nın başkahramanları mesnevi dışındaki klasik Türk edebiyatı eserlerinin birçoğunda kendilerine yer bulmuştur. Divan şairleri adı geçen mesnevilerin kadın kahramanları ile sevgili arasında benzerlik kurmuş, isimlerin kelime anlamları üzerinden sevgiliyi dudağının tatlığıyla Şirin, saçlarının karalığıyla Leyla, yanağının güzelliğiyle Azra ile anlatmışlardır. Sevgili Şirin, Leyla ve Azra olunca hâliyle şairler yahut âşıklar da Ferhad, Mecnun ve Vamık olurlar. Klasik edebiyatta sevgiliden ayrı olmanın verdiği acıyla ağlayıp inleyen, onun için canından vazgeçecek kadar cömert bir kişi olan âşık kendisini yukarıda zikredilen meşhur aşk kahramanlarına benzetir. Bazen de aşklarıyla efsane olan bu kişilerden âşıklık mertebesinde üstünlüklerini göstermek isterler. Fuzulî de Farsça divanında, dillere destan olmuş âşıklardan Mecnun, Ferhad ve Vamık'a yer vermiş, gazellerinin bir kısmında kendisini onlara benzetmekle birlikte çoğu zaman aşk yolunda bu şahsiyetlerden üstün olduğunu vurgulamış, hatta bu karşılaştırma sonucunda meşhur âşıkları aşk yolundaki çalı çırpı olarak nitelendirmiştir. Buna karşılık Fars edebiyatının en önemli şairlerinden Hâfız-ı Şirazi'nin şiirinin özellikleri ve aşkın niteliklerinin farklı olması sebebiyle efsanevî âşıklara daha az ve Fuzulî'ye göre daha yüzeysel yer verdiği görülmüştür. Bu çalışmayla Fuzulî'nin Farsça divanında adı geçen ünlü aşk mesnevisi kahramanlarının nasıl ele alındığının, bir âşık olarak Fuzulî'nin aşk yolunda kendisini bu şahsiyetler arasında nasıl konumlandığının ortaya konması ve Fuzulî'yi etkilediği düşünülen Hâfız'dan bu konuda nasıl ayrıldığına belirlenmesi amaçlanmıştır.

Kaynaklar

- Abdullah, F. (1979). Ferhad ile Şirin. İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, 4. cilt.
- Albayrak, N. (2022, 20 Kasım). Ferhad ve Şirin. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ferhad-ve-sirin>
- Almaz, H. (2002). Fuzulî'nin “Sâkî-Nâme”sinde Hâfız'ın Rolü. Nüsha (2), 35-44.
- Alpay, G. (1971). Ali Şir Nevaî'nin Ferhad ü Şirin mesnevisi üzerindeki etkiler. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten (18), 155-167.
- Ayan, G. (1998). Lâmi'î Vâmık u Azrâ –inceleme-metin. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ayan, G. (2022, 12 Kasım). Vâmık ve Azrâ. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vamik-ve-azra>
- Batıslam, H. D. (2003). Divan şiirinde âşık, sevgili, rakip üçlüsü ve ölüm. Folklor/Edebiyat (IX), 186-199.
- Birgören, H. (2013). Hâfız – Fuzulî karşılaştırması. Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, (8), 99-323.
- Boratav, P. N. (1979). Türk Halk edebiyatında Ferhad ile Şirin. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 4. cilt.
- Çelik Şavk, Ü. (2011). Ali Şir Nevaî Leyli vü Mecnûn. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilçin, C. (2007). Fuzulî'nin şiiri üzerine incelemeler. Kabalcı Yayınları.
- Doğan, M. N. (1996). Fuzulî'nin poetikası. İlmi Araştırmalar (2), 47-71.
- Elkatmış, V. (2018). Etkilenme endişesi çerçevesinde Hâfız – Fuzulî karşılaştırması. Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi (2), 190-218.
- Esir, H. A. (2014). Bursalı Lâmiî Çelebi'nin Ferhâd u Şirîn'inin Ali Şir Nevaî'nin Ferhâd u Şirîn'i ile mukayesesi. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (50), 39 - 64.
- Gölpınarlı, A. (1992). Hafız Divanı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kanar, M. (2011). Hafız Divanı. Ayrıntı Yayınları.
- Köprülü, F. (1979). Fuzulî. İslam Ansiklopedisi. Milli Eğitim Basımevi, 4. cilt.
- Levend, A. S. (1959). Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun hikâyesi. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1956). Fuzulî-Hâfız. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Mazioğlu, H. (1962). Fuzûlî, Farsça Divan: Edisyon kritik. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, M. (2022, 20 Kasım). Hüsrev ü Şirin. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/husrev-ve-sirin>
- Pala, İ. (2022, 18 Kasım). Leylâ ve Mecnûn. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/leyla-ve-mecnun>
- Pala, İ. (2003). Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü, L&M Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1950). Fuzulî'nin Farsça Divanı (Tercümesi). Milli Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. N. (1981). Fuzulî Divanı Şerhi. Akçağ Yayınları.
- Tokmak, A. N. (2022, 12 Kasım). Vâmık ve Azrâ. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vamik-ve-azra>
- Ulucan, M. (2015). Fuzûlî'nin rakiplerine dair bir değerlendirme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2), 77-91.
- Üstüner, K. (2007). Divan şiirinde tasavvuf. Birleşik Yayınları.
- Yakut, E. (haz.) (2019). Feridî- Tercüme-i Divan-ı Hâfız. Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yazıcı, T. (2022, 18 Kasım). Leylâ ve Mecnûn. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/leyla-ve-mecnun>

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.